

Poreč u doba masovnog turizma

Gasparini, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:747777>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma Dr. Mijo Mirković

LUCIJA GASPARINI

POREČ U DOBA MASOVNOG TURIZMA

Završni rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma Dr. Mijo Mirković

LUCIJA GASPARINI

POREČ U DOBA MASOVNOG TURIZMA

Završni rad

JMBAG: 0303095451, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij kulture i turizma

Predmet: Povijest dokolice i turizma

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Lucija Gasparini, kandidat za prvostupnika kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 20. rujna 2023.

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Lucija Gasparini dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Poreč u doba masovnog turizma* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 20. rujna 2023.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
1. MASOVNI TURIZAM: KONCEPT I PRIMJENA U HRVATSKOJ	6
2. DRUŠTVENA I GOSPODARSKA POVIJEST ISTRE U 20. STOLJEĆU S NAGLASKOM NA POREČ	9
3. POREČKI TURIZAM PRIJE MASOVNOG TURIZMA	14
4. TURISTIČKI PROCVAT POREČA: 1950-e I 1960-e.....	18
5. VRHUNAC MASOVNOG TURIZMA: 1970-e I 1980-e	22
6. POREČKI TURIZAM NAKON OSAMOSTALJENJA HRVATSKE	27
ZAKLJUČAK.....	29
LITERATURA	30
POPIS PRILOGA.....	32
SAŽETAK	33
ABSTRACT	34

UVOD

Povratkom ratom zahvaćenih država u stanje normale postupno se podiže životni standard stanovništva. S pravom na plaćeni godišnji odmor, brojni se odlučuju za ljetovanje na hrvatskoj obali Jadrana. Vlasti u Hrvatskoj uočivši potencijal u razvitku turizma odlučuju se primarno fokusirati na razvitak domaćeg turizma jer se to podudaralo s temeljnom socijalističkom vrijednošću koja nalaže da je zadovoljstvo radnika ključ uspjeha države. Geografski položaj istarskog poluotoka biva vrlo povoljan za razvitak turizma što primorski gradić Poreč iskorištava u cilju gospodarskog razvitka.

Razvoj turizma u Poreču u ovom se radu promatra s više gledišta, kako turizam mijenja izgled grada, zatim kakav je stav lokalnog stanovništva u svezi s razvitkom i može li turizam opstati unatoč brojnim krizama. Društveni aspekt promatranja razvoja turizma u Poreču bazirat će se na djelu koje je uredio povjesničar Egidio Ivetic te na članku etnologinje Ivone Orlić koja iz vlastitog iskustva daje uvid u živote Porečana tijekom turističkog procvata, ali se i osvrće na zabilježene statističke podatke koji dokazuju relevantnost Poreča kao turističkog grada.¹ Za uvid u poslovanje dva najveća porečka turistička poduzeća konzultirat će se radovi ekonomista Borisa Vukonića te novinara Asima Čabaravdića.²

Završni rad prikazat će razvoj turizma u Poreču počevši od 19. st. pa sve do nastanka samostalne Republike Hrvatske. Prvo poglavlje definirat će masovni turizam i opisati početke masovnog turizma u Hrvatskoj. Nakon toga prikazat će se svakodnevica istarskog čovjeka tijekom 20. st., promjene u strukturi stanovništva te gospodarski pomaci na Poreštini. Detaljno će se obraditi početci turizma u Poreču te koji su događaji prethodili razvoju masovnog turizma ondje. Analizirati će se naznake masovnog turizma te buduće zalaganje poduzeća za proširenje takve vrste turističke ponude. Navest će se posljedice Domovinskog rata na stanje u turizmu i povratak na tržište s naglaskom na aktivnosti provedene u Poreču. Na kraju slijedi zaključak u kojem će se iznijeti glavne spoznaje utvrđene u radu.

¹ Ivetic, Egidio, ur., *Istra kroz vrijeme*, Centar za povijesna istraživanja Rovinj, Rovinj, 2009.; Orlić, Ivona, „Utjecaj masovnog turizma na domicilno stanovništvo Poreštine u doba socijalizma“, *Etnološka tribina*, 37, 2007., 29-44.

² Vukonić, Boris, *Plava laguna*, Plava laguna, Poreč, 2007.; Čabaravdić, Asim, *Turizam od davnina u Istri do danas*, Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018.

1. MASOVNI TURIZAM: KONCEPT I PRIMJENA U HRVATSKOJ

Kako bi se što lakše spoznala definicija masovnog turizma, važno je najprije utvrditi ključne informacije o turizmu. Dvije temeljne dispozicije za turističku pokretljivost su slobodno vrijeme i financijska sredstva (ostatak financijskih sredstava nakon podmirenja osnovnih životnih uvjeta).³ Postoje raznolike definicije turizma, ovisno iz kojeg gledišta promatramo turizam. S ekonomskog gledišta turizam je skup gospodarskih djelatnosti koji, baveći se prodajom dobara i usluga strancima, pridonosi određene financijske benefite nacionalnoj ekonomiji. Neizostavni faktor bez kojeg turizam ne bi imao smisao postojanja je uključenost društva u taj sektor. Tom činjenicom dolazi se do saznanja da turizam utječe na život društva, bilo to na pozitivan ili negativan način. Ovaj aspekt promatranja turizma, naziva se socio-kulturološkim aspektom. Iz godine u godinu, sve je teže odlučiti se za univerzalne definicije turizma zbog raznolikih želja i očekivanja suvremenih turista.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do velikih promjena u turističkom sektoru, naime bogatom ponudom smještaja u turističkim kompleksima, ali i stvaranjem turističkih paketa koji za jednu cijenu uključuju širi spektar usluga (npr. osim boravka u hotelskom smještaju, u ponudu je uključen i doručak), omogućuje se istovremeni dolazak velikih grupa turista u destinaciju. Uslijed masovnih dolazaka, turistička destinacija značajno proširuje i poboljšava svoju ponudu s ciljem da i sljedećih sezona bude jedna od vodećih destinacija masovnog turizma.⁴

Prema Pirjevec i Kesar moguća je sljedeća periodizacija razvoja hrvatskog turizma, koja prati uobičajenu periodizaciju političke povijesti: razdoblje do Prvoga svjetskog rata (1850-1914), između dva svjetska rata (1918-1939), od Drugoga svjetskog rata do 1990. te razdoblje najnovije hrvatske povijesti do današnjeg dana.⁵ Razdoblje o kojem će se u radu najviše pisati obuhvaća period od Drugog svjetskog rata i naglog razvitka turizma sve do početka 1990-ih i ratnih zavrzlama koje će dovesti do početka Domovinskog rata i hrvatske borbe za neovisnost. Upravo se u tom

³ Gržinić, Jasmina, *Uvod u turizam – povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2019., 17.

⁴ Isto, 25.

⁵ Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005., 21.

razdoblju usprkos brojnim krizama i problemima hrvatski turizam uvijek podigao na noge i nastavio svoj put k još većem razvitku.

Prvotni plan kojim se nakon Drugog svjetskog rata namjeravalo oživjeti turizam bilo je privlačenje što većeg broja domicilnog stanovništva na odlazak na odmor jer se stanje na emitivnim tržištima još nije stabiliziralo i strani posjetitelji nisu bili u mogućnosti priuštiti si odlazak na odmor u Jugoslaviju. Potezi ondašnje jugoslavenske vlasti bili su ključni alat u ostvarenju tog plana. Godine 1946. usvaja se pravo radnika na plaćeni godišnji odmor koji je trajao najmanje 14 dana za one koji su imali najmanje 11 mjeseci radnog staža.⁶ Nadalje, vlast uspostavlja beneficije za domaće turiste poput osiguranog popusta na prijevoznike karte i uvođenje modela dvojnih cijena čime su domaći turisti plaćali manju svotu novca za neki proizvod ili uslugu. Uz takve politike domaći turizam, 1949. ostvaruje preko 430 tisuća dolazaka.⁷

Budući da se radilo o velikom broju domaćih turista, trebalo je osigurati dostatan broj ležajeva i zato se krenulo u izgradnju radničkih odmarališta i prenamjenu ostalih smještajnih objekata u radnička odmarališta. Tom akcijom započinje program razvitka socijalnog turizma kojemu je cilj ukazati na brigu vlasti za socijalističkog čovjeka.

Kako se smještajni kapaciteti moderniziraju i kvaliteta usluge poboljšava, povećava se broj stranih turista koji odlaze na odmor u Hrvatsku. U periodu od 1952. do 1960. zabilježen je veći rast inozemnih noćenja od domaćih za 12,3 %.⁸ Taj rast rezultira sve većim priljevom deviza što će državu navesti na sve veće poticanje inozemnog turizma.⁹ Ključni događaj nakon kojeg će inozemni turizam dobiti prevlast nad domaćim biti će ukidanje viza i otvorenje granica 1963. godine. Domaći se turizam u komercijalnom smještaju sve više zanemarivao 1960-ih i 1970-ih godina te je zbog toga veliki broj ondašnjih poduzeća na prostoru Jugoslavije krenuo u izdvajanje sredstava i izgradnju vlastitih odmarališta na Jadranu za svoje radnike. Osim odmarališta i komercijalnog smještaja, zbog nedostatka smještajnih kapaciteta i većeg priljeva stranih turista masovno će se graditi privatni smještaj i aktivirat će se smještaj u kućnoj radinosti.

⁶ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 73.

⁷ Vukonić, *Povijest hrvatskog turizma*, 134.

⁸ Isto, 136.

⁹ Župančić, Katarina-Kaja, Puljić, Mihael, „Turizam u Jugoslaviji 70-ih“, *Rostra*, 8, 2017., 234.

Godina 1986. obilježila je vrhunac masovnog turizma i ostvarivanje dotad najvećeg broja noćenja na hrvatskom teritoriju, preko 68 milijuna, od kojih su najviše ostvarili inozemni turisti, čak 87 %.¹⁰ Turistički posrednici (tj. turističke agencije i turoperator) značajno su doprinijeli ostvarenju navedenih rezultata. Naime, najveći postotak broja dolazaka i noćenja rezultat je njihova djelovanja. Jugoslavija se tada uz Italiju, Francusku i Španjolsku svrstava među najpoželjnije europske zemlje za odmor turista.

Politička kriza i rat 1990-ih uzrokovat će stagnaciju turističkog razvoja i smanjenje konkurentnosti na međunarodnoj razini. Brojni su smještajni objekti prestali s radom dok su drugi bili uništeni ili namijenjeni za smještaj prognanika i izbjeglica. Broj dolazaka i noćenja turista smanjio se do te razine da se rezultati nisu puno razlikovali od onih postignutih početkom 1960-ih.

Početak novog stoljeća, tada već neovisna Republika Hrvatska bilježi rast turističkog prometa te udio prihoda iz turizma u bruto domaćem proizvodu sve više raste. Rekordni turistički promet zabilježen je 2019. kada je Hrvatsku posjetilo više od 21 milijun turista koji su ostvarili preko 180 milijuna noćenja. Najveći postotak dolazaka i broja noćenja ostvarili su inozemni turisti. Godine 2020. stroge mjere zaštite od korona virusa ograničile su slobodno kretanje turista i pad turističkog prometa zabilježen je diljem svijeta. Nešto bolja godina bila je 2021., no značajnije poboljšanje ostvareno je 2022. kada se broj turističkih dolazaka i noćenja približio brojkama iz rekordne 2019. godine.¹¹

Masovni je turizam nakon Drugog svjetskog rata omogućio poboljšanje životnog standarda domicilnog stanovništva i demokratizaciju turizma tj. dostupnost turizma svim društvenim skupinama. Nagli razvitak turizma u Jugoslaviji pratio je industrijalizaciju i razvoj industrijskog društva te sve bolju ekonomsku situaciju u državi, no sve veće oslanjanje na prihode od turizma dovest će do uočavanja negativnih učinaka masovnog turizma poput sezonskog karaktera, onečišćenja okoliša, istiskivanja lokalnog stanovništva itd.¹²

¹⁰ Vukonić, *Povijest hrvatskog turizma*, 169.

¹¹ U 2019. godini 21 milijun turista, 5 posto više nego u 2018., noćenja 2,4 posto više, Ministarstvo turizma i sporta, <https://mint.gov.hr/vijesti/u-2019-godini-21-milijun-turista-5-posto-vise-nego-u-2018-nocenja-2-4-posto-vise/20762>, 8.1.2020.

¹² Orlić, Ivona, *Istra kroz tri generacije*, Etnografski muzej Istre, Pazin, 2013., 68-69.

2. DRUŠTVENA I GOSPODARSKA POVIJEST ISTRE U 20. STOLJEĆU S NAGLASKOM NA POREČ

Do početka Prvog svjetskog rata u Istri se isprepliće nekoliko naroda. Dolaskom Habsburške Monarhije (1814.), istarski teritorij naseljavaju u manjem broju Austrijanci i Nijemci, no unatoč toj činjenici najbrojniji narodi bivaju Hrvati i Talijani. Osim spomenutih naroda valja napomenuti i Slovence, narod koji je stalno naseljavao krajnji sjever Istre i njezino zaleđe. Za razliku od ostalih istarskih općina poput labinske i pazinske gdje su najbrojniji bili Hrvati, u Poreču početkom 20. st. prevladava jaka talijanska zajednica.¹³ U tom razdoblju stanovništvo teži za potvrdom nacionalnog identiteta, što dovodi do čestih nesuglasica između Slavena (Hrvati i Slovenci) i Talijana koji će i u budućnosti ulaziti u sukobe zbog pitanja nacije, pogotovo nakon primjene Rapalskog ugovora 1920. i dolaska fašista na vlast koji će u želji za potpunom talijanizacijom Istre činiti brojna nedjela nad Hrvatima i Slovencima poput spaljivanja narodnih domova, zatvaranja škola i kulturnih institucija, zabranjivanja pričanja na hrvatskom i slovenskom jeziku, nasilja, talijanizacije imena i prezimena. Za svo vrijeme vladavine fašističkog režima provodi se proletarizacija sela koja dovodi do ponovne podijeljenosti između onih koji žive u gradu i onih koji žive na selu. Nezadovoljni stanjem u Istri, brojni stanovnici migriraju u inozemstvo (Jugoslavija, Argentina, SAD) ili napuštaju sela i odlaze u gradove u potrazi za zaposlenjem.

Priključenjem Hrvatskoj i Sloveniji kao jugoslavenskim republikama poslije Drugog svjetskog rata, Istra doživljava društveni, gospodarski i kulturni preporod. U obrazovnim i kulturnim ustanovama ponovno se uporabljuje hrvatski jezik, a odluka o talijanizaciji prezimena i toponima se poništava. Italija izlazi iz rata poražena i prisiljena je odustati od Istre, struktura stanovništva se mijenja na način da se broj Talijana drastično smanjuje, no još uvijek u nekim mjestima ostaje relevantan, za razliku od Austrijanaca i Nijemaca, kojih već krajem Prvog svjetskog rata gotovo pa i nema. Zbog naglog razvitka turizma, nakon Drugog svjetskog rata, Istru naseljavaju stanovnici iz drugih dijelova Jugoslavije koji u turističkim destinacijama poput Poreča, traže posao ili otvaraju obiteljska poduzeća.

¹³ Ivetic, 493.

Udio Albanaca, onda najveće neslavenske manjine u Jugoslaviji, do 1980-ih dosegao je brojku od čak 8 posto ukupnog stanovništva. Pridolazili su nakon završetka Drugog svjetskog rata, iz ruralnih dijelova Kosova i Makedonije te migrirali u industrijska središta na sjeverozapadu Jugoslavije, u Hrvatskoj i Sloveniji, u potrazi za poslom. Nakon masovnih prosvjeda i sukoba do kojih dolazi na Kosovu 1981., sve veći broj Albanaca pristiže u Istru. Najveći se postotak Albanaca u Istri doselio u priobalne gradove Poreč, Rovinj i Pulu, gdje su otvorili privatne obrte (zlatarnice, slastičarnice, pekare, građevinski obrti) i ostvarili velike profite zahvaljujući povoljnim okolnostima turističke regije. Uvidjevši nepravilnosti u radu brojnih malih albanskih radnji poput švercanja robe i sl., ostali su se poduzetnici često bunili i na tome bazirali svoje stereotipe o pripadnicima albanske manjine.¹⁴

Poreč (bivša općina)	Broj naselja	Naselja prema većinskom udjelu					
		Hrvati		Talijani		Ostali	
		n	p	n	p	n	p
1945.	179	171		8			
1948.	11	9		2			
1953.	181	142	5	23	2	9	
1981.	181	177				2	
1991.	178	98	6			62	9

n - natpolovična većina
p - polovična većina
U zbroj su uključena i naselja koja su 1981. (2) i 1991. (3) imala jednak broja Talijana i Hrvata

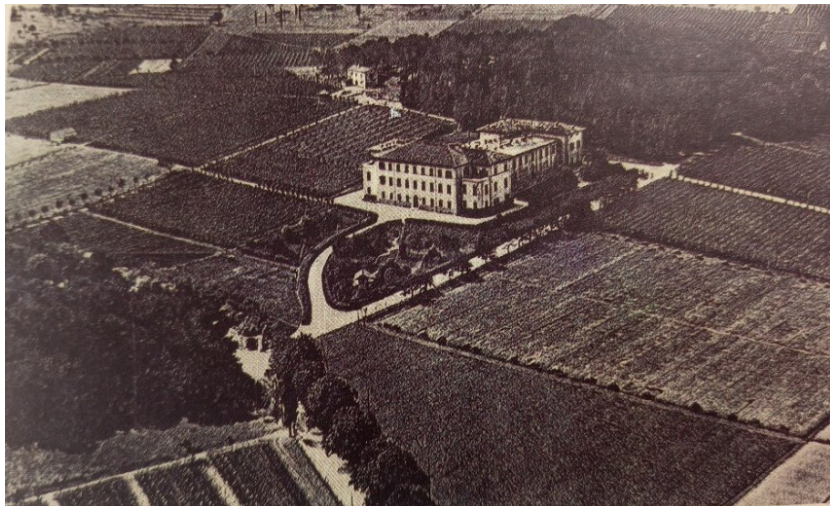
Tablica 1: Naselja Poreštine prema etničkom sastavu 1945.-1991. Izvor: Klemenčić, Mladen, Kušar, Vesna, Richter, Željka, „Promjene narodnosnog sastava Istre Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991“, *Društvena istraživanja*, 4-5, Zagreb, 1993., 607-629.

Popisi stanovništva otkrivaju pravo stanje u naseljima koja je obuhvaćala porečka općina tijekom 20. stoljeća (tablica 1). Iz tablice se da zaključiti kako je porečka općina za vrijeme 20. st. obuhvaćala veliko teritorijalno područje. Usporedimo li podatke iz prijeratnog i poslijeratnog razdoblja primjećujemo kako se uslijed prouzročenih materijalnih šteta i migracija, broj naselja drastično smanjio. Nakon 1948. broj naselja se postupno povećava i sve do 1991. nema velikih odstupanja od izvornih

¹⁴ Albanska migracija unutar Jugoslavije, To the Northwest <https://tothenorthwest.archerrory.net/o-projektu/>, 17.3.2021.

podataka iz 1953. godine. Udio Hrvata raste, a talijanska zajednica od 1953. slabi do te razine da 1981. na Poreštini više ne postoji selo s većinskim udjelom Talijana. Na popisu 1991. dio se stanovnika nije nacionalno izjasnio, već prema regionalnoj pripadnosti (Istrijani), što je kratkoročno izazivalo smanjenje broja naselja u kojima se većina deklarira Hrvatima.

Većinsko stanovništvo Istre, sve do modernizacije i naglog razvitka turizma, živjelo je u ruralnim sredinama gdje je financijski ovisilo o poljoprivrednoj proizvodnji i prodaji proizvoda.¹⁵ Uzgoj vinove loze u seoskim zajednicama nedaleko Poreča, nadilazio je druge gospodarske djelatnosti zahvaljujući austrijskoj vlasti koja je prepoznala potencijal u proizvodnji vina na području i već sredinom 19. st. krenula u komercijalizaciju proizvodnje. Potaknute željom za razvitkom poljoprivrede u Istri, 1874. vlasti su u Poreču otvorile Istarski vinarsko-voćarski institut (kasnije poznat kao Poljoprivredni institut), a 1883. i Poljoprivrednu školu (sl. 1).

Slika 1: Novosagrađena Poljoprivredna škola u Poreču. Izvor: Orlić, Drago, *Srdačno Vaš Poreč*, Adriatic, Pula, 1997.

Osim izgradnje Poljoprivredne škole, za vrijeme vladanja Austro-Ugarske u Poreču se grade i drugi infrastrukturni objekti namijenjeni lokalnom stanovništvu poput prve fiskulturne dvorane Palestra koja je otvorena 1909. godine.

Veliki pomak za grad predstavljala je izgradnja 123 km duge željezničke pruge Parenzana koja je od 1902. do 1935. povezivala današnji teritorij Hrvatske sa Slovenijom i Italijom. Ključni razlozi izgradnje ove pruge bili su posredovanje

¹⁵ Ivetic, 439.

gospodarskim dobrima iz sjeverozapadne Istre i Slovenskog primorja (vino, maslinovo ulje, ugljen, drvo itd.) te prijevoz putnika.¹⁶ Iz turističkog vodiča Marija Cossara iz 1926. saznaje se da se u Poreču nalazi pomorska agencija, carina, tri banke te brojne stare kuće romaničkih, gotičkih i baroknih obilježja. Autor također navodi kako zgrada općine postoji od 1909. godine.¹⁷

Istarski proizvodi nikad nisu nadilazili lokalne okvire i tijekom godina paleta proizvoda nije se izrazito mijenjala, uglavnom su to bili proizvodi povezani s poljoprivrednom orijentacijom, poput maslinova ulja, vina, morskih plodova te proizvoda dobivenih uzgojem stoke. Nakon proglašenja Pule glavnom austro-ugarskom lukom dolazi do industrijskoj razvoja regije i otvaranja brojnih tvornica za preradu sirovina kao i prvog brodogradilišta u Puli, Uljanika. Proizvodnja je naglo opala dvadesetih godina 20. st., kad je Istrom vladala gospodarska kriza uzrokovana poreznim pritiscima fašista i krađama. Kriza je rezultirala sve većim zaduženjima, zatvaranjem štedno-kreditnih zadruga i prodajom obradivih površina manjeg obujma radi stvaranja latifundija. Do manjih iskoraka dolazi desetak godina kasnije, kada talijanska politika izgradnjom tvornica i modernizacijom malih naselja, razvija industrijske grane i daje stanovnicima mogućnost zaposlenja.

Poslije razdoblja poratne državne industrijalizacije i elektrifikacije do liberalnijih reformi na području Istre dolazi 1950-ih i 1960-ih godina kad Jugoslavija uspostavlja trgovinske odnose s drugim državama i na taj način potiče gospodarskih rast svih grana, a naročito turizma i brodogradnje. U Poreču se tih godina osniva nekoliko radnih organizacija za ugostiteljstvo i turizam, koje će se u budućnosti graditi i u područjima izvan uže gradske zone i doprinijeti još većem broju zaposlenih u turističkom sektoru.

Najveću ulogu u ostvarivanju većeg životnog standarda imao je turizam, koji se već tada smatrao najisplativijom gospodarskom granom zbog velikog pritoka stranih valuta. Upravo zbog tog razloga, u Poreču ostale gospodarske grane, poput poljoprivrede, ribarstva i industrije, padaju u drugi plan sve do kraja 20. stoljeća.

Orijentacija na turizam dovodi do gospodarskog rasta u slabo razvijenim područjima Poreštine. Seljaci, osim što ostvaruju veće prihode od prodaje domaćih proizvoda i iznajmljivanja soba turistima, dobivaju priliku izdignuti se iz siromaštva i

¹⁶ Povijest Parenzane, Parenzana, <https://www.parenzana.net/hr/povijest-parenzane/uvod>, 13.3.2023.

¹⁷ Blažević, Ivan, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Otokar Keršovani, Opatija, 1987., 205.

unaprijediti svoj položaj zapošljavajući se kao turistički radnici. Napredak ovog sektora odrazio se na infrastrukturno stanje turističkih objekata, ali i domova lokalnog stanovništva. Turizam je mijenjao izgled obale na način da se gradio sve veći broj turističkih objekata (apartmana, kampova i drugih) koji su narušavali prirodnu osnovu obale te u potpunosti mijenjali njezin identitet iz područja malih ribarskih naselja u prostor destinacije ljetnog odmarališnog turizma. Iako se u počecima na turizam gledalo kao na sektor bez mana, dolaskom velikog broja turista ljeti, pojavio se problem sezonalnosti tj. prevelikog iscrpljivanja destinacije ljeti, a premalog opterećenja u predsezoni i posezoni. To je dovelo do stvaranja većeg pritiska na turističke radnike od kojih su neki, za vrijeme trajanja ljetne sezone (lipanj, srpanj, kolovoz), morali raditi više od 12 sati dnevno kako bi skupili radne sate koji su potrebni da bi se radni odnos nastavio i u zimskim mjesecima.¹⁸

Povećani broj slobodnih radnih mjesta 1960-ih godina dovodi do procesa litoralizacije te nestanka sela koja nisu na obali i u neposrednoj blizini grada Poreča. S druge strane, sela u blizini grada naseljavalo je domaće stanovništvo, koje se selilo iz centra grada zbog galame koju su stvarali turisti za vrijeme špice sezone. Stanovništvo je u selima gradilo kuće za odmor i dovodilo turiste k sebi znajući da će im i na selu omesti mir. Sukladno tome da se na selu masovno grade turističkih objekti, selo u potpunosti mijenja svoj izgled. Gradile su se višekatnice i kompleksi s više apartmana koji su ostavljali sve manje slobodnog prostora za prolazak traktora do poljoprivrednog zemljišta. Narušavanju prvobitnog identiteta poluotoka pridonosila je komercijalizacija svega, zbog koje životinje više nisu služile kao pripomoć u obradi zemlje već su predstavljale turističku atrakciju onim posjetiteljima koji su rijetko kad imali priliku vidjeti domaće životinje. Globalizacijski procesi također su ugrožavali kulturni identitet jer se turistima nisu nudila autohtona istarska jela (maneštra, srdele i sl.), već *a la carte* ponuda. S vremenom su i turisti uočili negativne pojave kao posljedice masovnog turizma i počeli su se okretati posebnim oblicima turizma (naturizam, nautički turizam, agroturizam).

¹⁸ Orlić, „Utjecaj masovnog turizma“, 33.

3. POREČKI TURIZAM PRIJE MASOVNOG TURIZMA

U prvoj polovici 19. st., kada se pojmovi turizam i turist uvrštavaju u terminologiju, i Poreč stvara osnovne preduvjete za razvitak turizma. Austrijski Lloyd 1844. uvodi stalnu izletničku liniju od Trsta do Kotora s jednim pristaništem u glavnom gradu Istre, Poreču, čime izletnici dobivaju priliku razgledati grad. Ponukan sve većim brojem izletnika u Poreču, povjesničar Pietro Kandler godine 1845. piše vodič kroz Poreč koji obuhvaća razvojne etape grada i opis kulturno-povijesne baštine poput Eufrazijeve bazilike, rimskog foruma danas poznatog kao Trg Marafor itd.¹⁹ Iz godine u godinu rastao je broj posjeta Poreču što je 1880-ih rezultiralo uvođenjem dnevne parobrodske veze i izgradnjom hotela Alla città di Trieste. Ondašnje se posjetitelje dočekivalo limenom glazbom, zatim bi išli u razgled kulturno-povijesne baštine grada i prije samog odlaska ugledniji gosti bili bi pozvani na prijem u dvorac plemićke obitelji Polesini na otoku Sv. Nikola.

Do kraja 19. st. Poreč posjećuju brojne poznate ličnosti Austro-Ugarske, ali i Italije koje nakon razgleda grada i ručka u hotelu Alla città di Trieste često odlaze u razgledavanje susjednih mjesta, Vrsara i Limskog kanala. Lokalno stanovništvo Poreštine također dobiva priliku odlaska na jednodnevne izlete, naime organiziraju se jednodnevni izleti brodom u Piran, Kopar i Rovinj.

Prvo gradsko kupalište u Poreču pod nazivom Bagno Parentino otvoreno je 1895. na otoku Sv. Nikola te je obuhvaćalo 24 svlačionice.²⁰ Za pristup kupalištu bilo je potrebno kupiti kartu za prijevoz do kupališta kao i kartu za sam ulazak u kupalište. Nije bilo dozvoljeno da se žene kupaju istovremeno kad i muškarci te je zato propisan dnevni raspored sati kada se mogu kupati žene, a kada muškarci. Veliki interes javnosti potvrdio je činjenicu da je izgradnja morskih kupališta isplativa investicija. Dvije godine nakon prvog bilježenja Poreča kao turističkog mjesta od strane austrijske vlasti, 1910. se otvara drugo gradsko kupalište Riviera i Poreč dobiva još pedesetak svlačionica. Na tom su se kupalištu istovremeno mogli kupati i muškarci i žene, dok se kupalište Bagno Parentino prenamijenilo u kupalište samo za pripadnice ženskog spola.

¹⁹ Blažević, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, 60.

²⁰ Isto, 102.

Smanjenje podijeljenosti između spolova u nadolazećim godinama dovodi do stvaranja divljih i slobodnih plaža bez svlačionica – Diga, Vallestrin.

Bez obzira što je predstavljao glavni grad Istre i mjesto održavanja sjednica Istarskog pokrajinskog sabora, Poreč početkom 20. st. još uvijek nije imao kvalitetnije smještajne objekte koji bi potvrdili njegovu relevantnost i atraktivnost. Friedrich Klein, njemački poduzetnik i vlasnik opatijskog hotela Wienerheim, unatoč otporu vlasnika porečkih svratišta i gostionica, uspio je kupiti dio priobalja od tvrtke Austrijski Lloyd i nasipavanjem 1910. sagraditi prvi reprezentativni hotel u Poreču, hotel Riviera (sl. 2). Hotel je imao 70 soba, četiri apartmana, četiri kupaonice, poštanski ured, telefon i garažu za goste koji su dolazili automobilima.²¹ Prvi reklamni prospekt hotela opisivao je Poreč kao mjesto koje se ističe činjenicom da predstavlja morsko kupalište, ali i klimatsko lječilište koje se nalazi nešto južnije od tada najznačajnije austrijske luke, Trsta. Također, grad se promoviralo uspoređujući njegovu klimu s klimom popularne francuske turističke destinacije, Nice.²² Uspješnost hotela Riviera potvrđuje činjenica da je samo tri godine kasnije započela gradnja dva nova hotela – San Remo i Venezia koji je kao i hotel Riviera bio u vlasništvu tvrtke Riviera Pula-Poreč.

Slika 2: Hotel Riviera u Poreču. Izvor: Vukonić, B., *Plava Laguna*, Poreč, Plava Laguna, 2007.

²¹ Čabaravdić, 27.

²² Blažević, Ivan, *Turizam Istre*, Savez geografskih društava Hrvatske Zagreb, Zagreb, 1984., 79.

Netom prije početka Prvog svjetskog rata, tiskaju se još dva turistička vodiča s podacima o broju smještajnih kapaciteta, kulturnim spomenicima i drugim objektima na usluzi javnosti (banka, kazalište i dr.). Poreč je nudio sljedeće turističke smještajne objekte:

- hotel Riviera,
- hotel Venezia,
- hotel San Remo,
- svratište i gostionica Alla città di Trieste,
- svratište i gostionica Alla città di Parenzo,
- svratište i gostionica Allabbondanza,
- svratište i gostionica All`antica grotta,
- svratište i gostionica Alla Pallestra,
- pansion Villa Materada,
- dvorac markiza Polesinija.²³

Osim prethodno navedenih objekata, u ponudu smještajnih kapaciteta ubraja se i kućna radinost koja je u Poreču bila prisutna već za vladavine Austro-Ugarske. Dakako, intenzitet bavljenja kućnom radinosti bio je uvelike manji nego li u nadolazećem periodu naglog razvitka turizma.

Glavna prijevozna sredstva do Poreča bili su parobrod, vlak, kočija ili autobus. Parobrodom iz Trsta stizao je najveći broj turista, ostali do Pazina željeznicom i onda kočijama ili autobusima do Poreča. Grad su turisti mogli razgledati s mora brodom i s kopna automobilima ili biciklima koji su se iznajmljivali. O svim ostalim dijelovima turističke ponude izvještavao je turistički odjel Direzione della stazione climatico balneare.

Rast turističke ponude prekida Prvi svjetski rat. Istra nije bila dio bojišnice te turistička infrastruktura nije bila oštećena. Smještajni kapaciteti služili su kao bolnice za oporavak i liječenje vojnika. Prelaskom pod vlast Talijana došlo je do gospodarske stagnacije u turističkom sektoru. Jedan od načina na koji se htjelo privući turiste natrag u Poreč, bila je promocija grada kao zdravstvenog lječilišta baziranog na blagodatima

²³ Isto, 80.

vinove loze, no ono se nije iskazalo kao uspješan poduhvat. Ponuda afirmiranih europskih destinacija zdravstvenog turizma bila je daleko bogatija sadržajima.²⁴

Talijanska vlast je u želji ponovnog oživljavanja turizma diljem zemlje poduzimala odgovarajuće korake, no to nije rezultiralo značajnijim turističkim razvitkom Istre. U razdoblju od 1929. do 1932. cijeli se svijet suočavao s gospodarskom krizom. Zbog velike stope nezaposlenost i sloma brojnih poslovnih subjekata, tek mali broj ljudi mogao si je priuštiti putovanje ili izlet u Poreč (tablica 2). Iz tablice se da uočiti kako broj turističkih dolazaka 1929. pada čak za više od polovice iznosa turističkih dolazaka iz 1928. godine. Najbrojniji posjetitelji bili su Austrijanci, Česi i Slovaci.

Godina (VII-IX mj.)	Turisti	Noćenja	Prosječan boravak
1928.	1989	7746	3,9 dana
1929.	777	3032	3,9 dana

Tablica 2: Turistički promet u Poreču (1928.-1929.). Izvor: Blažević, Ivan, *Turizam Istre*, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 1984.

Bez obzira na činjenicu da se početkom 1930-ih turizam u Istri ne potiče niti razvija, talijanske vlasti 1935. osnivaju Turistički savez Istre, što rezultira većim ulaganjima u razvoj turizma na tom području kao i većim mogućnostima za uključenje domicilnog stanovništva u donošenje odluka u turističkom sektoru.²⁵ Također, stanovništvo je dobilo priliku putovati s obitelji uz posebne pogodnosti pri kupnji karata za prijevoz vlakom do turističkih mjesta u Istri.

Pojavom prvih ratnih zbivanja u Čehoslovačkoj, brojne europske putničke agencije masovno otkazuju putovanja na jadransku obalu. Od tog se trenutka već nadziralo ono najgore, a to je početak Drugog svjetskog rata i ostvarivanje velikih gubitaka u turističkom sektoru.

²⁴ Isto.

²⁵ Vukonić, *Povijest hrvatskog turizma*, 123.

4. TURISTIČKI PROCVAT POREČA: 1950-e I 1960-e

Nakon Drugog svjetskog rata Hrvatska je dio Federativne Narodne Republike Jugoslavije koja obnavlja oštećene turističke objekte stavljajući ih u funkciju prije svega domaćeg turizma, ali tako gradi i podlogu za budući turistički razvoj i otvaranje stranom tržištu. Turističkih objekti u Istri bili su najmanje oštećeni te ih je samo bilo potrebno modernizirati.

Prvih nekoliko poslijeratnih godina najveći broj turističkih dolazaka u Poreču ostvaruju domaći turisti, no organiziranim razvitkom turizma 1950-ih godina, postupno se povećava broj stranih turista. Osnivanjem prvog turističkog poduzeća Riviera u studenom 1953. Poreč dobiva predispozicije za ostvarivanje velikih prihoda od turizma. Poduzeće je obuhvaćalo hotele Riviera i Istra te dvorac na Zelenom otoku, dotad poznatom kao Sv. Nikola. Ti su objekti ukupno sadržavali 198 postelja u koje su prvo bili smješteni Austrijanci i Nijemci koje su dovodile austrijske i zapadnonjemačke turističke agencije s kojima je Riviera održavala dobre odnose.²⁶

Bez obzira na tehničke poteškoće koje su se nerijetko događale, poput nestanka struje ili vode, turisti su bili zadovoljni pruženom uslugom u dva Rivierina hotela. Priljev gostiju bio je veći od očekivanog i uvidjela se potreba za povećanjem smještajnih kapaciteta kao i za povećanjem broja adekvatne radne snage. Shodno tomu, na otoku sv. Nikola postavljaju se šatori i drveni bungalovi, a zimi se unutar hotela Riviera održavaju tečajevi za buduće turističke radnike. Krajem pedesetih, budući da se broj grupnih dolazaka iz godine u godinu smanjivao i bilo je potrebno privući individualne goste, kreiraju se zabavni programi poput glazbenih večeri što se iskazalo uspješnim jer se broj gostiju uistinu povećao. Idućih godina rasprodani su svi kapaciteti, no ugovori o smještaju nastavljaju se sklapati bez obzira na činjenicu da izgradnja nekih smještajnih objekata nije uopće započela. Naime, izgradnja biva dovršena iduće sezone, tek nekoliko dana prije dolaska gostiju u objekt.

Drugo turističko poduzeće, Plava laguna, u Poreču se osniva 1957. kada francuski klub Polynesie nešto južnije od grada, na poluotoku Molindrio, kasnije zvanim Plava laguna, gradi kamp-hotel (sl. 3). Raspolagao je s 1200 postelja i jednim

²⁶ Čabaravdić, 155.

restoranom. U šatorima i bungalovima moglo je boraviti oko 800 turista željnih što bližeg kontakta s prirodom. Izgradnja tada jednog od najljepših europskih kampova stajala je francusko poduzeće više od 97 milijuna jugoslavenskih dinara.

Slika 3: Izgradnja kamp-hotela Plava laguna. Izvor: Vukonić, Boris, *Plava Laguna*, Plava Laguna, Poreč, 2007.

Godinu dana nakon otvorenja Plave lagune njezin vlasnik je promijenjen. Naime, francusko poduzeće palo je u stečaj i Istraturist preuzima vlasništvo nad opremom, koju ono zatim prodaje Plavoj laguni. Plava laguna 1960-ih ulaže u edukaciju i usavršavanje radnika, ali i u ponudu sportsko-rekreacijskih aktivnosti kao što su jedrenje, ribolov, nogomet, rukomet, plivanje itd.²⁷ Nedugo nakon promjene vlasnika, kompanija dobiva vlasništvo nad hotelima Jadran i Parentino u Poreču te smještajnim objektom s popratnim sadržajima u Limskom kanalu. Također, počinje izgradnju novog turističkog naselja Zelena laguna. Investiranje u proširenje i poboljšanje ponude pokazalo se uspješnim alatom za privlačenje većeg broja gostiju i povećanje broja noćenja koji se 1965. popeo na brojku veću od 200 tisuća, što je u usporedbi s rezultatima iz 1957. rast od preko 171 tisuću noćenja. Sličan rast broja noćenja bilježi i Riviera .

Godine 1961. nedaleko Vrsara, na malom otoku Koversada, osniva se prvi naturistički kamp. Želja za razvitkom naturističkog turizma u Istri postojala je i prije osnutka ovog kampa. Naime, njemačka putnička agencija Miramare, specijalizirana za naturistički turizam, zbog interesa zapadnonjemačkih gostiju 1960. potpisuje ugovor s ugostiteljskim poduzećem Lim, kasnije zvanim Anita. Podignuti su šatori za oko

²⁷ Isto, 150.

osamdesetak gostiju koju su na Koversadi imali vlastitu stražu koja je na otok puštal samo turističke radnike i goste koji su bili prijavljeni u sustavu ili na recepciji Ville Anita u Vrsaru. U nadolazećih nekoliko godina na otoku se gradi nova infrastruktura koja uključuje kamping mjesta, sanitarne čvorove, pristup vodi, restorane itd. Shodno tome otok Koversada je 1967. primio oko dvije tisuće gostiju što ga je stavilo u rang s najposjećenijim naturističkim odredištima u Europi.²⁸ Projekti turističkog poduzeća Anita za izgradnju novih smještajnih objekata potaknut će gospodarski razvitak tog nekad nepoznatog mjesta.

U razdoblju poslije 1965. Plava laguna i Riviera kreću u najintenzivniju gradnju i proširivanje objekata na području Poreštine (tablica 3). Razlog tomu bilo je povećanje broja gostiju, ali i povoljni krediti koje je Zagrebačka banka do kraja desetljeća nudila turističkim investitorima.

Godina	Objekt
1966.	hotel Parentium, Ville Astra, hotel Jadran
1967.	4 hotela Lotosi
1968.	Zabavni centar International club, veliki broj sportskih terena, hotel Neptun, adaptacija hotela Riviera
1969.	hotel Turist, hotel Galeb, prošireno turističko naselje Špadići i autokamp Zelena laguna, nadograđen hotel Parentium

Tablica 3: Izgradnja turističkih objekata u Poreču od 1966. do 1969. Izvor: Čabaravdić, Asim, Turizam od davnina u Istri do danas, Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018., 151.

Godine 1965. Općina Poreč ostvarila preko 780 tisuća noćenja, a broj ležajeva premašio je brojku od 7800. Broj turista u ljetnim mjesecima sve do kraja desetljeća dvostruko premašuje broj domicilnog stanovništva.²⁹ U ljetnim mjesecima bio je prisutan najveći broj gostiju zbog toga jer se turistička ponuda fokusirala na ljetni odmarališni turizam baziran na suncu i moru. Od onda se uočava problem sezonalnosti tj. preveliki broj turista ljeti, a premali broj u predsezoni i posezoni.

²⁸ Bosić, Predrag, „Naturizam u povijesti istarskog turizma 1960-1990.“, *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata Pulskog sveučilišta 2011.-2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin i Igor Stanić, Sveučilište Jurja Dobrile, Srednja Europa, Pula, Zagreb, 2013., 100-112.

²⁹ Orlić, „Utjecaj masovnog turizma“, 32.

Šezdesetih godina sve se veća važnost pridaje razvitku sportskog turizma. Zalaganjem za izgradnju sportskih terena i organiziranjem natjecanja u raznim sportovima, Poreč se afirmira kao grad sporta.

Plava laguna u cilju privlačenja, ali i zadržavanja stalnih gostiju uviđa potrebu organiziranja zabavnih programa. Na terasi kamp-hotela odvijaju se glazbene i plesne večeri. Turističko poduzeće Riviera slijedi njihov primjer te na terasu hotela Riviera dovodi poznate zagrebačke pop bendove. Nedugo nakon organizacije zabavnih večeri za goste uviđa se potreba za izgradnjom većeg noćnog kluba gdje bi se osim gostiju moglo zabavljati i lokalno stanovništvo. Godine 1968. na ulasku u turističko naselje Zelena laguna gradi se International club-INTER, koji kasnije biva preimenovan u Byblos (sl. 6.).

Slika 4: International club-INTER. Izvor: Vukonić, Boris, *Plava Laguna*, Plava Laguna, Poreč, 2007.

5. VRHUNAC MASOVNOG TURIZMA: 1970-e I 1980-e

Postizanje najboljih turističkih brojki do tad rezultiralo je potrebom izrade novih razvojnih planova. Budući da su najbolje turističke rezultate u Hrvatskoj ostvarivale primorske regije, kreće se u izradu prostornog plana Gornji Jadran koji je obuhvaćao Istru i Kvarner. Provedena je SWOT analiza turističkog razvoja Istre kojom je utvrđeno da je Poreština vrlo atraktivna za provođenje inicijativa s ciljem još većeg razvitka turizma na tom području.³⁰ Zalaganje hotelskih poduzeća za proširenje ponude zabavnih i sportskih sadržaja ispostavilo se kao uspješan potez za povećanje broja gostiju i broja noćenja. Plava laguna je 1970. u svojim objektima zabilježila 1.281.500 noćenja.³¹ Također, te godine najviša turistička potrošnja ostvarena je u čvrstim objektima poduzeća.

Slika 5: Červar Porat 1981. godine. Izvor: Vukonić, Boris, *Plava laguna*, Plava laguna, Poreč, 2007.

Zajednička zamisao Plave lagune i Urbanističkog instituta Hrvatske o izgradnji prvog turističkog-stambenog naselja na Poreštini realizira se 1972. g. kada se izrađuje Urbanistički plan prostornog uređenja područja Červar Porat. U svrhu lakše organizacije i izvedbe planova osniva se poslovno udruženje Euroturist. Plan je bio izgraditi naselje na 3 km od Poreča od 60 ha koje će moći primiti preko šest tisuća gostiju. Naselje je trebalo obuhvaćati ugostiteljske i sportske sadržaje, marinu s 450

³⁰ Vukonić, Boris, *Plava laguna*, Plava laguna, Poreč, 2007., 70.

³¹ Isto, 73.

vezova te brojne parkove i zelene zone.³² Gradnja stambenih zgrada karakteristika tipičnih za primorska naselja započela je 1974. godine (sl. 5). U fazi izgradnje 1976. iskopani su ostaci rimske villae rusticae te je zbog toga projekt izgradnje hotela bio izmijenjen kako bi se ostaci mogli prezentirati javnosti. U lipnju 1981. dovršeni su posljednji objekti te je onda naselje obuhvaćalo apartmanske građevine, jedan hotel, nekolicinu trgovina i restorana te marinu za manje brodice. Ovo je mjesto bilo karakteristično po dizajnu signalizacije turističkih objekata i kućnih brojeva apartmana. Na ulazu u naselje nalazio se totem koji je uz pomoć boja prikazivao strukturu naselja npr. zelena boja označavala je onaj dio naselja koji se pretežito sastoji od zelenih površina. Kućni brojevi ucrtani su na daskama ispod kojih se nalazio naziv ulice.

Hotelska poduzeća Riviera, Plava laguna i Anita iz Vrsara do kraja 1976. dovršile su izgradnju polovice svojih smještajnih kapaciteta. Plava laguna 1973. nadogradila je hotel Materada te započela gradnju autokampa Červar, no osim toga ovo hotelsko poduzeće otvorilo je poslovnice u Ljubljani i Zagrebu te se na taj način približilo emitivnim tržištima. Glavni fokus Plave lagune bio je nadograditi postojeću ponudu i poboljšati kvalitetu smještajnih kapaciteta. Plava laguna 1976. je unaprijedila Parentium u hotel A kategorije.

U Poreču se 1970-ih godina intenzivno gradilo turističke objekte, ponajviše hotele i kampove. Općina Poreč je po broju smještajnih kapaciteta prednjačila nad drugim istarskim općinama (tablica 4).

	PULA	ROVINJ	POREČ
Hoteli, moteli	2.606	2.662	9.618
Turistička naselja	2.325	2.039	8.200
Kampovi	18.762	6.100	24.200
Odmarališta	5.208	3.021	2.304
Privatni smještaj	1.924	4.124	2.216
UKUPNO	30.825	17.946	46.538

Tablica 4: Broj smještajnih kapaciteta po istarskim općinama 1971. godine. Izvor: Čabaravdić, Asim, *Turizam od davnina u Istri do danas*, Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018., 36.

³² Haničar Buljan, Ivana, „Červar-Porat“, *Kvartal*, 4, 5, 2008., 76-80.

Uvala Brulo postala je gradilište za nove Rivierine hotele Kristal i Rubin, dok su se nedaleko od Poreča, u mjestu Tar, 1971. gradili kamp Lanterna i naturistički kamp Solaris.³³ Lanterna je po broju smještajnih jedinica konkurirala najvećim autokampovima u Europi. Solaris je prvu godinu poslovanja raspolagao s ukupno 392 ležaja dok se idućih sezona broj ležajeva povećavao kao i površina za kampiranje. Od svih objekata kojima je Riviera raspolagala, Solaris je ostvarivao najbolje rezultate što se tiče duljine boravka gostiju. Uspješnost poslovanja kampa potvrđuje se 1972..kad se u Solarisu osniva prva jugoslavenska naturistička organizacija.³⁴

Riviera 1970-ih povećava broj radnih jedinica što dovodi do potrebe kreiranja boljeg organizacijskog sustava poduzeća. Shodno tome iz godine u godinu zapošljava se sve veći broj radnika kako bi kvaliteta usluge bila na što višoj razini. Stručnost i obrazovanje kadrova postavlja se kao prioritet Rivierina poslovanja te se zbog toga u jesenskom i zimskom periodu održavaju razni tečajevi i stručna usavršavanja za nekolicinu stalnih radnika. Netom prije proslave 20 godina postojanja poduzeće je brojilo oko tisuću zaposlenih. Jubilarnu 1973. obilježili su izvrsni rezultati poslovanja. Ostvareno je 389 milijuna dinara prihoda, osigurano je 6.500 ležajeva u čvrstim objektima, 7.500 u kampovima i 530 u kućnoj radinosti.³⁵

Nastavkom gradnje hotela s velikim brojem ležajeva turističko poduzeće Riviera potvrđuje svoju opredijeljenost za masovni turizam. Otvorenjem hotela Diamant, koji je osim ponude smještaja nudio sportske, ali i zdravstvene sadržaje i programe, postavlja se nova razina konkurentnosti u kojoj ovaj hotel svojom ponudom sportskih sadržaja prednjačio pred svim ostalima u Poreču.

Agencije su masovno potraživale zakup ležajeva u Rivierinim objektima te je poduzeće bilo u prilici izabrati najbolju poslovnu ponudu i s tom agencijom sklopiti alotmanski ugovor. Zbog velike potražnje Riviera izvan sezone kreira posebne paket aranžmane, ali i kreće u izradu prilagođenih ponuda.³⁶

Novootvoreni hotel Pical 1979. dobiva titulu hotela najviše kategorije u Poreču. Izgrađen je s ciljem razvitka kongresnog i selektivnog turizma koji omogućavaju

³³ Povijest, Valamar Riviera, <https://valamar-riviera.com/hr/o-nama/povijest/#image-3>, 1.8.2023.

³⁴ Bosić, 118-119.

³⁵ Čabaravdić, 158.

³⁶ Isto.

dolazak gostiju tijekom cijele godine. Također, hotel se isticao time što je bio prvi u državi koji je sadržavao dječji vrtić za djecu zaposlenika.³⁷

Godine 1976. Plava laguna povezuje nekoliko radnih organizacija i stvara Složenu organizaciju udruženog rada Plava laguna koju su činile četiri radne organizacije – Lagunaturist, Laguna-union, Agrolaguna i Školjka. Važnu ulogu za ovo poduzeće imala je i organizacijska jedinica Laguna sport Internacional koja je unaprjeđivala sportske i zabavne sadržaje Plave lagune.³⁸

Godine 1982. osniva se Bemextorus, prvi hrvatski turoperator, koji je unutar svog prodajnog sustava obuhvaćao ponude Plave lagune i Riviere. Bio je zaslužan za dovođenje novih gostiju u Poreč sve do prestanka rada 1994. godine.

Osamdesetih se nadograđuju se postojeći smještajni kapaciteti, ali se i nastavlja izgradnja novih objekata. Na otoku Sv. Nikola 1985. se dvorac Izabela preuređuje u luksuzni smještajni objekt za goste dubljeg džepa. Godinu dana kasnije nedaleko dvorca izgrađen je hotel Fortuna, također u vlasništvu Riviere (sl. 7).

Slika 6: Otok sv. Nikola. Izvor: „Otok sveti Nikola“, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1664/sveti-nikola-otok-kod-poreca>

Hrvatska se kao dio Jugoslavije uz Italiju, Španjolsku i Francusku svrstavala među najposjećenije sredozemne destinacije. Naime, diljem zemlje 1980-ih se obaraju rekordi u broju dolazaka turista (tablica 5). Iz tablice se da zaključiti da je najveći rast

³⁷ Isto, 159.

³⁸ Vukonić, *Plava laguna*, 98.

zabilježenu prvoj polovici desetljeća, za oko 150.000 dolazaka, te je potom 1986. u Poreču, kao i u cijeloj Hrvatskoj, ostvaren rekordan broj dolazaka i noćenja. U Poreču je to bilo preko gotovo 840 tisuća dolazaka te više od 8,4 milijuna noćenja. Najveći udio gostiju činili su Zapadni Nijemci i Austrijanci. Bez obzira na navedeno, Plava laguna je najveći broj noćenja na godišnjoj razini ostvarila 1988. kad je u njezinim objektima zabilježeno preko 3,4 milijuna noćenja, među kojima najviše stranih.³⁹

Godina	Poreč
1980.	682.000
1981.	682.000
1982.	655.000
1983.	691.000
1984.	764.000
1985.	829.000
1986.	838.000
1987.	807.000
1988.	814.000
1989.	745.000

Tablica 5: Broj dolazaka turista u Poreč 1980-1989. Izvor: Čabaravdić, Asim, *Turizam od davnina u Istri do danas*, Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018., 43-44.

Osamdesetih se spoznaje profitabilnost razvitka nautičkog turizma u koji se prije nije mnogo ulagalo. Potencijalni gosti nametali su potrebu izgradnje marina i morskih luka te i Plava laguna ulaže u gradnju nedaleko od svojih smještajnih objekata. Poznati europski turoperator TUI plasirao je ponudu Plave lagune zapadnonjemačkim klijentima koji su iskazali veliki interes. Upravo je ovo saznanje potaknulo Plavu lagunu na izgradnju hotela Galijot i turističkog naselja Citadella s ukupno oko 900 ležajeva.

Sva turistička poduzeća Poreštine (Plava laguna, Riviera, Anita, Adriatic turist) sa željom uspješnijeg poslovanja 1987. povezuju se u Složenu organizaciju udruženog rada Poreč. Međutim, došlo je do zbrke u određivanju koje od poduzeća ima veću, a koje manju ovlast tako da su se sva poduzeća tri godine kasnije opet osamostalila.

³⁹ Čabaravdić, 113.

6. POREČKI TURIZAM NAKON OSAMOSTALJENJA HRVATSKE

Iako se u Istri nisu vodile bitke te nisu zabilježene materijalne štete, tijekom Domovinskog rata potencijalni gosti odlučuju ostati kući ili otići negdje drugdje na odmor. Brojni se smještajni objekti u Poreču zatvaraju. Osim toga, zbog promjene upravno-teritorijalne podjele, Poreč gubi turistički snažna naselja poput Funtane gdje se nalazilo osam tisuća postelja.⁴⁰

Ratna zbivanja prisilila su dio stanovništva Hrvatske te Bosne i Hercegovine na odlazak od kuće i pronalazak nekog sigurnijeg mjesta. Brojni su sklonište pronašli u istarskim gradovima pa tako i u Poreču. Velik broj prognanika bio je smješten u hotelskom smještaju Riviere i Plave lagune gdje su zadovoljene njihove osnovne životne potrebe.

Prve tri godine rata bile su izrazito loše za poslovanje Riviere i Plave lagune. U usporedbi s prijeratnim godinama kad je broj noćenja u smještajnim objektima Plave lagune dosezao milijunske brojeke, 1991. taj je broj pao na tek 500-tinjak tisuća. Stanje u Rivieri se poboljšava 1993. kada se svi smještajni objekti otvaraju za goste. Dolazi do rasta broja noćenja, no nisu zabilježeni značajniji rezultati koji bi se mogli mjeriti s prijeratnim godinama.

Dva najveća porečka turistička poduzeća prelaze iz društvenog u dioničko vlasništvo. Najveći udio dionica u oba poduzeća imali su mali dioničari. Za vrijeme trajanja ratnih zbivanja poduzeća ulažu u poboljšanje infrastrukture kako bi razina kvalitete koja će dočekati goste bila na zadovoljavajućoj razini. Kako bi se goste dodatno potaklo na dolazak u Poreč ponudom kvalitete na zavidnoj razini, poduzeća kreću u proces poboljšanja infrastrukture. Povratak poduzeća na tržište iziskivao je unaprjeđenje što je više moguće smještajnih objekata na najmanje tri zvjezdice. Shodno tomu Plava laguna unutar naselja Zelena laguna gradi samoposlugu, uređuje zelene površine za sport i rekreaciju, preuređuje objekte za zabavu te obnavlja izgled hotela Plavi, Zorna i Turist, dok Riviera prodaje nekolicinu svojih objekata u Poreču i izvan njega kako bi podmirila prijašnje dugove i ostatak novca uložila u obnovu. Poduzeće nailazi na problem prevelikog broja stalnih radnika s obzirom na novi sustav

⁴⁰ Vojnović, Nikola, „Obilježja životnog ciklusa odabranih turističkih destinacija istarskog priobalja“, *Ekonomska misao i praksa*, 2, 2012., 762.

upravljanja poduzećem te uvjetima privređivanja. Bilo je potrebno smanjiti broj stalno zaposlenih s 2 tisuće na tek 450 zaposlenih.

Završetkom rata 1995., broj noćenja na području Poreštine ubrzo se vraća na zadovoljavajuće brojke. Oba poduzeća ostvaruju preko milijun i 500 tisuća noćenja, a i povećavali su se dani popunjenosti hotela i autokampova.⁴¹ Najveći napredak uočava se početkom 21. st. kada udio prihoda od turizma u bruto domaćem proizvodu sve više raste.

⁴¹ Vukonić, *Plava laguna*, 135.

ZAKLJUČAK

Poreč, nekada miran primorski gradić na zapadnoj obali Istre, pedesetih godina prošlog stoljeća okreće se masovnom turizmu. S time da su im reforme države koje podupiru sve veće ulaganje u turizam, išle u prilog, dva hotelska poduzeća – Riviera i Plava laguna odlučuju biti pokretači takve vrste turizma u Poreču. Naime, ova su poduzeća na području Poreštine otvorila najveći broj smještajnih jedinica te brojnim građanima pružila mogućnost zaposlenja.

Već u drugoj polovici 19. st. u Poreču se bilježe prve turističke aktivnosti poput dolaska izletnika, no značajniji rezultati uočavaju se početkom organiziranog turizma kad dolaze veće grupe turista. Nakon Drugog svjetskog rata, oporavkom emitivnih tržišta zabilježen je rast broja turista u gradu. Potrebne kvalitetne radne snage sa znanjem o ugostiteljstvu tada u Poreču nije bilo, stoga se unutar poduzeća radilo na obrazovanju što je bio ključ uspjeha. Dobra zarada turističke radnike navodi na to da svoje znanje prenose na svoju djecu koja će u budućnost krenuti u biznis privatnog iznajmljivanja soba i kuća za odmor što će im donijeti još veću zaradu.

Oba porečka turistička poduzeća od samog početka poslovanja usmjerena su na masovni, a ne elitni turizam. Razlog tomu u početku je bio nedostatak kvalitetnih i školovanih kadrova, a zatim manji troškovi i veći broj gostiju pri opredjeljenju za masovni turizam. Takva opredjeljenost imala je pozitivne ishode u financijskom smislu, no nije svaki građanin bio za takvu vrstu razvoja turizma te je dolazilo do nesuglasica između domaćeg stanovništva i turista jer su se zbog priljeva velikih financijskih sredstava, potrebe turista počele stavljati ispred potreba stanovništva.

Povećanjem broja turističkih dolazaka, zahtjevi gostiju postaju veći i poduzeća bivaju primorana nadograditi postojeće objekte i to ne samo ponudom kvalitetnijeg smještaja već i ponudom zabavnih, sportskih i rekreacijskih sadržaja. Naselje koje se izgradilo kako bi turistima pružilo sve navedeno je Červar Porat. Izgradnja tog naselje predstavljala je jednu od većih investicija provedenih na istočnoj obali Jadrana.

Ratna zbivanja devedesetih godina prošlog stoljeća, bez obzira na činjenicu da Istra nije ratno poprište, utječu na smanjenje broja dolazaka turista u Poreč. Plava laguna i Riviera su to iskoristile u svoju korist tako što su poboljšavale kvalitetu svojih usluga kako bi završetkom rata povratak na tržište bio što lakši i uspješniji.

LITERATURA

1. Blažević, Ivan, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Otokar Keršovani, Opatija, 1987.
2. Blažević, Ivan, *Turizam Istre*, Savez geografskih društava Hrvatske Zagreb, Zagreb, 1984.
3. Bosić, Predrag, „Naturizam u povijesti istarskog turizma 1960-1990.“, *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata Pulskog sveučilišta 2011.-2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin i Igor Stanić, Sveučilište Jurja Dobrile, Srednja Europa, Pula, Zagreb, 2013., 109-126.
4. Čabaravdić, Asim, *Turizam od davnina u Istri do danas*, Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018.
5. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
6. Gržinić, Jasmina, *Uvod u turizam – povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2019.
7. Haničar Buljan, Ivana, „Červar-Porat“, *Kvartal*, 4, 5, 2008., 76-80.
8. Ivetic, Egidio, ur., *Istra kroz vrijeme*, Centar za povijesna istraživanja Rovinj, Rovinj, 2009.
9. Klemenčić, Mladen, Kušar, Vesna, Richter, Željka, „Promjene narodnosnog sastava Istre Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991“, *Društvena istraživanja*, 4-5, 1993., 607-629.
10. Orlić, Ivona, *Istra kroz tri generacije*, Etnografski muzej Istre, Pazin, 2013.
11. Orlić, Ivona, „Utjecaj masovnog turizma na domicilno stanovništvo Poreštine u doba socijalizma“, *Etnološka tribina*, 37, 2007., 29-44.
12. Vojnović, Nikola, „Obilježja životnog ciklusa odabranih turističkih destinacija istarskog priobalja“, *Ekonomska misao i praksa*, 2, 2012., 751-774.
13. Vukonić, Boris, *Plava laguna*, Plava laguna, Poreč, 2007.
14. Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005.
15. Župančić, Katarina-Kaja, Puljić, Mihael, „Turizam u Jugoslaviji 70-ih“, *Rostra*, 8, 2017., 233-246.

Internetski Izvori

1. Povijest, Valamar Riviera, <https://valamar-riviera.com/hr/o-nama/povijest/#image-3>, 1.8.2023.

2. Povijest Parenzane, Parenzana, <https://www.parenzana.net/hr/povijest-parenzane/uvod>, 13.3.2023.
3. Albanska migracija unutar Jugoslavije, To the Northwest <https://tothenorthwest.archerrory.net/o-projektu/>, 17.3.2021.
4. U 2019. godini 21 milijun turista, 5 posto više nego u 2018., noćenja 2,4 posto više, Ministarstvo turizma i sporta, <https://mint.gov.hr/vijesti/u-2019-godini-21-milijun-turista-5-posto-vise-nego-u-2018-nocenja-2-4-posto-vise/20762>, 8.1.2020.

POPIS PRILOGA

Slika 1: Novosagrađena Poljoprivredna škola u Poreču. Izvor: Orlić, Drago, <i>Srdačno Vaš Poreč</i> , Adriatic, Pula, 1997.	11
Slika 2: Hotel Riviera u Poreču. Izvor: Vukonić, B., <i>Plava Laguna</i> , Poreč, Plava Laguna, 2007.....	15
Slika 3: Izgradnja kamp-hotela Plava laguna. Izvor: Vukonić, Boris, <i>Plava Laguna</i> , Plava Laguna, Poreč, 2007.	19
Slika 4: International club-INTER. Izvor: Vukonić, Boris, <i>Plava Laguna</i> , Plava Laguna, Poreč, 2007.	21
Slika 5: Červar Porat 1981. godine. Izvor: Vukonić, Boris, <i>Plava laguna</i> , Plava laguna, Poreč, 2007.	22
Slika 6: Otok sv. Nikola. Izvor: „Otok sveti Nikola“, <i>Istrapedia</i> , https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1664/sveti-nikola-otok-kod-poreca	25
Tablica 1: Naselja Poreštine prema etničkom sastavu 1945.-1991. Izvor: Klemenčić, Mladen, Kušar, Vesna, Richter, Željka, „Promjene narodnosnog sastava Istre Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991“, <i>Društvena istraživanja</i> , 4-5, Zagreb, 1993., 607-629.	10
Tablica 2: Turistički promet u Poreču (1928.-1929.). Izvor: Blažević, Ivan, <i>Turizam Istre</i> , Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 1984.	17
Tablica 3: Izgradnja turističkih objekata u Poreču od 1966. do 1969. Izvor: Čabaravdić, Asim, <i>Turizam od davnina u Istri do danas</i> , Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018., 151.....	20
Tablica 4: Broj smještajnih kapaciteta po istarskim općinama 1971. godine. Izvor: Čabaravdić, Asim, <i>Turizam od davnina u Istri do danas</i> , Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018., 36.....	23
Tablica 5: Broj dolazaka turista u Poreč 1980-1989. Izvor: Čabaravdić, Asim, <i>Turizam od davnina u Istri do danas</i> , Čakavski sabor Žminj, Žminj, 2018., 43-44.....	26

SAŽETAK

Poreč u doba masovnog turizma

Socijalni turizam je bio taj koji je stvorio temelje za nastanak masovnog turizma u Poreču. Postupno su se radnička odmarališta pretvorila u luksuzne hotele, a prevlast nad domaćim turistima preuzeli su inozemni. Hotelska poduzeća Plava laguna i Riviera izgradila su većinu smještajnih kapaciteta u Poreču i bila su predvodnici gospodarskog rasta grada od kraja pedesetih pa sve do kraja 20. stoljeća. Masovni turizam imao je dvojni utjecaj na domaće stanovništvo. Pozitivno je utjecao osiguravanjem većeg životnog standarda i pružanjem mogućnosti za dodatnu zaradu, a negativno jer nije bio usklađen s održivim razvojem. Rekordni broj dolazaka i noćenja turista ostvaren je 1986., pet godina prije nego što je Domovinski rat prekinuo turistički razvoj. Završetkom rata vratili su se stalni gosti, a došli su i novi turisti.

Ključne riječi: Poreč, masovni turizam, održivi razvoj, Plava laguna, Riviera

ABSTRACT

Poreč in the period of mass tourism

Social tourism made the base for the emergence of mass tourism in Poreč. Workers' resorts gradually became luxury hotels, and the dominance over domestic tourists was taken by foreign tourists. Hotel companies Plava laguna and Riviera have built most of the accommodation capacities in Poreč and have become the leaders of economic growth starting from the late fifties till the end of the 20th century. Mass tourism had a double effect on the locals. The positive effect was a better standard of living and additional earnings, while the negative effects were caused because it was not aligned with sustainable development. Records in the number of tourist arrivals and overnight stays were achieved in 1986, while five year later the Croatian War of Independence stopped the tourism growth. After the end of the war, regular guests returned, but also new tourists arrived.

Key words: Poreč, mass tourism, sustainable growth, Plava laguna, Riviera